

Сокол С. М.

МІСЦЕ УКРАЇНИ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ НІМЕЧЧИНИ В СХІДНІЙ ЄВРОПІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Цю статтю присвячено аналізу зовнішньої політики ФРН у східноєвропейському напрямку. Особлива увага приділяється політичним відносинам із Україною.

Після досягнення державної єдності Німеччина проводить політику, спрямовану на одночасне поглиблення та розширення європейської інтеграції. Вплив Німеччини мав вирішальне значення для того, щоб, незважаючи на протидію Франції, Іспанії, Португалії, Греції та Ірландії, ЄС спочатку залучив Австрію, Фінляндію і Швецію, а пізніше - розпочав підготовку до розширення за рахунок країн ЦСЄ.

Інші країни регіону змушені зважати на німецькі підходи через залежність їхніх економік від стану господарства ФРН. Але при цьому політика Німеччини в економічній сфері не є політикою диктату щодо інших. Формування валютного союзу в рамках ЄС свідчить радше про добровільне прийняття країнами Союзу німецької валютно-фінансової системи як своєрідної зразкової моделі. ФРН отримує найбільшу користь від торгівлі в рамках ЄС, але й сплачує найбільші внески до бюджету Союзу. Отже, Німеччина є флагманом європейської інтеграційної політики на континенті. З огляду на це, слід проаналізувати зовнішню політику Німеччини в східноєвропейському регіоні та визначити місце України в цьому процесі.

Ця проблематика давно привертала увагу науковців. Передусім, важливе місце в сучасній

історіографії німецької східноєвропейської політики посідає наукова література вітчизняного походження щодо взаємовідносин Німеччини й країн Вишеградської групи [1]. Це монографії, збірники наукових праць, статті та дисертації провідних українських германістів: І. Ковалюка, С. Кондратюка, Р. Кривоноса, А. Кудряченка, Д. Лакішика, А. Мартинова, І. Погорської, В. Солошенко, Г. Старостенко [2]. У них розглядається широке коло проблем німецької зовнішньої політики в постблоковий період, досліджуються взаємовідносини Німеччини з провідними європейськими державами та міжнародними організаціями, визначається місце ФРН у сучасній системі міжнародних відносин.

Серед досліджень вітчизняних германістів на особливу увагу заслуговує монографія А. Кудряченка, присвячена аналізу формування та реалізації європейської політики ФРН впродовж 1970-х-напочатку 1990-хрр. [3]. Попри те, що ця праця побачила світ у 1996 р., вона й досі залишається актуальною. З'ясовуючи, яке значення мало об'єднання Німеччини для Європи в цілому, автор значну увагу приділив змінам у зовнішньополітичному курсі федерального уряду, його політиці щодо Польщі, Чехословаччини, Угорщини.

У працях В. Копійки, В. Крушинського, В. Манжоли, А. Суботіна висвітлено вплив німецької держави на систему європейської безпеки, її роль у розширенні ЄС на Схід. І хоча взаємовідносини Німеччини й східноєвропейських країн не є тут центральною темою, ці праці цінні з інших міркувань: вони дають загальне уявлення про стан міжнародних відносин у сучасну добу, розкривають політику німецького уряду щодо країн-кандидатів на вступ до ЄС [4].

Зовнішня політика федерального уряду Німеччини щодо східноєвропейських країн, починаючи з 1990 р., передбачала: залучення цих країн до західних економічних і стабілізаційних структур, встановлення з ними дружніх двосторонніх відносин, закріплених відповідними договорами.

З усіх східноєвропейських країн найскладнішими для ФРН були відносини з Польщею. Це було пов'язано зі страхом поляків перед Німеччиною, що мав багатовікове коріння, а також наслідками 45-річної антинімецької пропаганди. 14 листопада 1990 р. між Німеччиною та Польщею було підписано договір про існуючий кордон, який усунув основне джерело напруженості у польсько-німецьких відносинах і став основою для зближення двох держав. 17 червня 1991 р. було підписано німецько-польський договір про добросусідство та дружнє співробітництво, у якому Бонн зобов'язався підтримувати євроінтеграційні потуги польської держави, а німецькій меншині в Польщі було надано гарантії забезпечення основних прав. Серед невирішених питань, які ускладнювали німецько-польські відносини, були: виплата відшкодувань польським примусовим робітникам (здійснювала «Фундація німецько-польського прощення та примирення»), протилежність правових доктрин і поглядів щодо рішень Потсдамської конференції та виселення німців зі Сходу, повернення німецьких культурних цінностей, які опинилися в Польщі внаслідок зміщення її території на Захід. Однак загалом, розвиток німецько-польських відносин у 1990-х рр. можна назвати успішним. Якщо до 1989 р. німецько-польські відносини були складовою конфлікту Схід - Захід, упродовж лише одного десятиліття їх вдалося спрямувати в зовсім інше русло [6].

Активізація двосторонніх відносин між ФРН і Чехією відбулася на початку 1990-х рр., як і у випадку з Польщею, внаслідок розпаду двох блокових систем та завершення «холодної» війни. У лютому 1990 р. було засновано спільну німецько-чехословацьку історичну комісію, а в 1992 р. ФРН і Чехословаччина уклали договір

про дружбу та співробітництво, домовившись про співпрацю у різних сферах науки, культури, економіки та навколишнього середовища. Договір містив також обіцянку Німеччини підтримати вступ Чехо Словаччини до ЄС, однак у ньому не йшлося про вирішення проблеми судетських німців, що тривалий час ускладнювала відносини між двома державами. Спробою розв'язати проблему судетських німців і розібратися з виплатою відшкодувань жертвам нацизму в Чехії стало підписання на початку 1997 р. німецько-чеської декларації про двосторонні відносини та їх майбутній розвиток. У цьому документі ФРН і Чехія визнали, що «минула несправедливість належить минулому»; Німеччина визнала свою відповідальність за Мюнхенську угоду 1938 р., Чехія - вибачилася за повоєнне виселення судетських німців. Разом із тим, питання про повернення власності депортованим німцям залишалося відкритим, у зв'язку з чим німецька сторона заявила, що підписаний документ є декларацією, а не договором. В цілому ж, декларація сприяла позбавленню німецько-чеських політичних та економічних відносин, забезпечила Чехії німецьку підтримку при вступі до ЄС і НАТО.

Німецько-словацькі відносини у 1990-х рр. - на початку XXI ст. розвивалися на традиційно дружній основі. Перша словацька держава (1939-1944 рр.), яка існувала під контролем Гітлера, не залишила по собі негативного осад, який би ускладнював відносини між державами, як це було у німецько-польському та німецько-чеському випадках. Визначальну роль у становленні нових німецько-словацьких відносин відіграв німецько-чехословацький договір про добросусідство від 27 лютого 1992 р. У ньому договірні сторони домовилися розбудовувати свої відносини у дусі добросусідства та дружби, багатосторонньої партнерської співпраці. Важливою сферою взаємодії Берліна й Братислави став процес розширення ЄС на Схід та актуальне для 1990-х рр. питання про євроінтеграцію Словаччини. На цьому тлі важливе значення мав візит до Словаччини 1 травня 1997 р. тогочасного федерального міністра закордонних справ К. Кінкеля, який офіційно пообіцяв, що ФРН підтримуватиме наміри словацького уряду щодо вступу країни в ЄС і НАТО.

З усіх вишеградських країн найбільш позитивно ставилася до Німеччини у 1990-ті рр. Угорщина. Німецько-угорські відносини ніколи не були обтяжені історичними проблемами, а відкриття Угорщиною у вересні 1989 р. своїх кордонів для кількох десятків тисяч громадян НДР,

які хотіли виїхати на Захід, надало їй особливого статусу в очах німців. 6 лютого 1992 р. ФРН і Угорщина уклали договір про співпрацю й партнерство в Європі, згідно з яким Німеччина взяла на себе зобов'язання допомогти Угорщині вступити в ЄС, що було головною зовнішньополітичною метою цієї країни. Розширилося також військове співробітництво між Берліном і Будапештом: німецька сторона погодилася допомогти у модернізації угорських збройних сил, надати Угорщині деякі запчастини до озброєння з арсеналів НДР.

Формування договірно-правової бази українсько-німецьких політичних відносин розпочалося у 1993 р. [7]. Під час візиту до Києва 9-10 червня 1993 р. представницької німецької делегації на чолі з Федеральним канцлером Гельмутом Колем були підписані Спільна Декларація про основи відносин між Україною та Федеративною Республікою Німеччина, Договір про розвиток широкомасштабного співробітництва у сфері економіки, промисловості, науки й техніки та інші домовленості [8]. Цей процес продовжився під час наступного офіційного візиту канцлера ФРН Г. Коля до Києва 2-5 вересня 1996 р. За підсумками візиту були підписані такі документи: Угода про співпрацю у справах осіб німецького походження, які мешкають в Україні, спільна заява урядів ФРН та України про посилення співпраці для підтримання процесу реформ в Україні, протокол про обмін ратифікаційними грамотами щодо угоди між Україною та Німеччиною про уникнення подвійного оподаткування [9]. Завершальним етапом формування правової бази українсько-німецьких політичних відносин стали угоди, укладені під час візиту канцлера ФРН Г. Шредера у липні 1999 р.: статут Німецько-українського кредитного фонду, спільна заява Кабінету міністрів України та Уряду ФРН із питань сприяння реалізації німецько-українського проекту розвитку сільського господарства й інвестицій та інші [10]. До здобутків українсько-німецьких відносин у 90-х роках можна також віднести: підтримку ФРН питання вступу України в ЄС, налагодження механізму регулярних політичних консультацій на найвищому рівні, створення Німецько-українського Форуму, започаткування практики неформальних зустрічей міністрів закордонних справ обох держав та консультацій на рівні начальників управлінь, встановлення постійних зв'язків між законодавчими органами обох держав та міністерствами.

Спочатку зробимо аналіз співробітництва на рівні парламентів обох держав. 29-30 травня

2000 р. відбувся візит до ФРН української парламентської делегації на чолі з І. Плющем. Під час переговорів наголошувалось на важливості продовження процесу демократичних реформ в Україні [11]. 22-24 лютого 2001 р. відбувся візит до Києва голови зовнішньополітичного комітету бундестагу Г.-У Клозе. Обговорювались питання європейської та трансатлантичної інтеграції України. Німецька сторона висловила впевненість у потребі подальшого просування шляхом демократичних реформ [12]. 30 травня - 1 червня 2001 р. відбувся робочий візит Голови Верховної Ради України І. Плюща до Берліна. Сторони обговорили питання активізації українсько-німецького міжпарламентського діалогу в контексті розвитку демократичного процесу в Україні [13]. 14-15 лютого 2002 р. у Києві перебували депутати Бундестагу - радник з питань зовнішньої політики фракції СДПН Г. Вайскірхен і член комітету в закордонних справах, керівник дискусійної групи «СНД» цієї фракції І. Пфлюг. У центрі уваги зустрічей були майбутні парламентські вибори та ситуація у сфері засобів масової інформації [14]. 14 вересня 2002 р. Голова Верховної Ради В. Литвин зустрівся з делегацією українсько-німецького форуму. Обговорювались питання організації зустрічей українських та європейських депутатів. Тим часом на «круглому столі» за участю німецького Фонду імені К. Аденауера було запропоновано проект закону про вибори до Верховної Ради України [15]. 26 березня 2003 р. Голова Верховної Ради України В. Литвин зустрівся з головою правління німецько-українського форуму М. Кляйнертом. Наголошувалось, що німецько-український форум створив добру основу для результативних переговорів під час травневого візиту до України президента бундестагу, а також проведення чергових українсько-німецьких консультацій на вищому рівні [16]. Отже, можемо говорити про те, що у міжпарламентських відносинах майже відсутня економічна складова. Головна увага приділяється питанню демократії в Україні в усіх сферах її життя. Варто зазначити, що в даному сегменті відносин Україна виступає радше як суб'єкт, а не повноправний учасник міжпарламентської взаємодії. Важливу роль у такому процесі відіграють німецько-український форум та розташовані в Києві представництва німецьких фондів [17].

Слід звернути увагу на еволюцію підходів урядових і наукових кіл об'єднаної Німеччини до євроінтеграційного курсу України. Переважна більшість провідних німецьких політологів і урядовців відзначають економічні успіхи України

впродовж останніх двох років. Однак вони звертають увагу на нагальну потребу в демократизації української політичної системи і подоланні залишків старої радянської культури та ментальності. Вони також єдині в тому, що демократичні політичні інститути західного зразка та розвинене громадянське суспільство стануть важливою передумовою для перспективи майбутнього членства України в Європейському Союзі.

Виходячи з вищенаведеного, слід зазначити, що політика Німеччини щодо країн Східної

Європи є неоднозначною: пріоритет надається відносинам із країнами-членами ЄС. Український політичний чинник відіграє важливу роль у зовнішньополітичному курсі Німеччини, проте політична нестабільність в Україні змушує німецьких політичних чинників «триматися на відстані». Отже, Німеччина все ж таки прагне відпрацювати концептуальні схеми роботи з Україною, поряд із уже розбудованими конструктивними стосунками з країнами Східної Європи - членами ЄС.

1. Горбач Ю. С. Взаємовідносини Німеччини і країн Вишеградської групи (1991-2004 рр.). Автореф. ... дис. канд. іст. наук,- К., 2005.- С. 12.
2. Коваль І. Німеччина та східноєвропейські держави: проблеми та перспективи взаємовідносин у 90-ті роки // Актуальні проблеми міжнародних відносин.- 2000.- Вип. 19.- Ч. 1.- С 97-98; Кривонос Р. Польсько-німецькі відносини у 90-ті роки // Універсум.- 1999.- № 3-4.- С 12-15; Кудряченко А. І. Геополітичне становище об'єднаної Німеччини // Кудряченко А. І., Рудич Ф. М., Храмов В. О. Геополітика,- К., 2004.- С. 156-187; Лакішик Д. Німеччина в європейській політиці США к. 80-х - 90-ті роки ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02.- К., 2002.- 16 с; Мартинов А. Українсько-німецькі зв'язки у контексті європейської інтеграції.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02.- К., 1997.- 23 с; Погорська І. Французько-німецьке партнерство і процес європейської інтеграції // Дослідження світової політики.- 2001.- Вип. 17.- С 32-36; Солошенко В. Українсько-німецькі відносини у 90-х роках ХХ століття.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02.- К., 2005.- 21 с; Старостенко Г. Німецьке бачення нового європейського порядку та України в ньому // Дипломатичний вісник,- 2002.- Вип. 1.- С. 154-158.
3. Кудряченко А. І. Європейська політика Федеративної Республіки Німеччини (1970 -1991 рр.).- К., 1996.
4. Копійка В. В., Суботін А. А. Інтеграційні процеси в Європі: від Європейського Співтовариства до Європейського Союзу // Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980-2000).- К., 2001.- С.266-299; Крушинський В. Ю. Остаточне врегулювання німецької проблеми і кінець ятинсько-потсдамської системи // Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980-2000).- К., 2000.- С 77-98; Манжоло В. А. ЄС у міжнародних відносинах. Курс лекцій.- К., 1998.
5. Горбач Ю. С. Вказ. праця.
6. Горбач Ю, Німеччина та Польща: проблеми та перспективи розвитку двосторонніх відносин у 90-ті роки // Актуальні проблеми міжнародних відносин.- К.: Київський університет, 2003.- Вип. 41.- Ч. 2.- Є. 79-84.
7. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991-2003).-К., 2004.
8. Яцишин М. М. Вказана праця.
9. Голос України.- 2003 р.- 14 березня.
10. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991-2003).-К., 2004.
11. День,- 2002.- 20 лютого.
12. Урядовий кур'єр.- 2002.- 4 квітня.
13. Голос України.- 2002.- 17 травня.
14. Урядовий кур'єр.- 2003.- 28 листопада.
15. Урядовий кур'єр.- 2003.- 18 березня.
16. www.rafa.gov.ua.
17. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991-2003).- К., 2004.

S. Sokol

UKRAINE'S PLACE IN GERMAN EASTERN POLICY AT THE CONTEMPORARY STAGE

The article is devoted to the analysis of an Eastern direction of German foreign policy. The special attention is devoted to German 's relationship with Ukraine.